

Socijalno-psihološka pozadina etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta¹

DOI: <https://doi.org/10.11567/met.2025.14>
UDK: 159.922.4(497.113=163.42)
323.14(497.113=163.42)
159.9.07(497.113=163.42)
Izvorni znanstveni rad
Zaprimljeno: 31.01.2025.
Prihvaćeno: 6.6.2025.

***Dr. sc. Zlatko Šram,** <https://orcid.org/0000-0003-2689-5706>. E-mail: zlatko.sram@hcdi.hr

Hrvatski centar za društvena istraživanja, Grgura Ninskog 5, 22000 Šibenik, Hrvatska

****Izv. prof. dr. sc. Mario Bara,** <https://orcid.org/0000-0002-9964-7802>. E-mail: mario.bara@unicath.hr

Hrvatsko katoličko sveučilište, Ilica 244, 10000 Zagreb, Hrvatska

*****Dr. sc. Natasha Kathleen Ružić,** <https://orcid.org/0000-0002-6706-5429>. E-mail: natasha.ruzic@imin.hr

Institut za istraživanje migracija, Trg Stjepana Radića 3 10000 Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi razlike i sličnosti socijalno-psihološke pozadine etnocentrizma i hrvatskog nacionalnog-manjinskog identiteta. Kao eksplanatorni teorijski okvir poslužila nam je dvoprocesna kognitivno-motivacijska teorija predra-sude i ideologije. Nastojali smo dakle utvrditi doprinose li, i u kojoj mjeri, dimen-zije mračne trijade ličnosti, društvenih svjetonazora i ideoloških stavova doprinose internalizaciji etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta. Istraži-vanje je izvršeno na prigodnom uzorku punoljetnih ispitanika hrvatske nacionalno-sti u Vojvodini, Srbija (N=189). Kako bi se ispitao doprinos dimenzija makijavelizma, narcizma, psihopatije, opasnog svjetonazora, kompetitivnog svjetonazora, religio-

¹ Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske i Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Beogradu dali su financijsku potporu Hrvatskom akademskom društvu u Subotici za jedno šire sociološko i socijalno-psihološko istraživanje na uzorku Hrvata u Vojvodini koje se provedeno u suradnji s Institutom za istraživanje migracija u Zagrebu. Ovo je istraživanje dio tog šireg sociološkog i socijalno-psihološkog istraživanja. Želimo ovom prilikom zahvaliti prof. dr. sc. John Duckittu koji nam je bio od velike pomoći u postavljanju nacrti i izbora mjernih instrumenata u ovom istraživanju. Pristup prikuplje-nim podacima je dostupan u SPSS-u i moguće ih je dobiti na zahtjev autorima.

znosti, desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju u predikciji rezultata na kriterijskim varijablama etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta, provedene su hijerarhijske regresijske analize. Ovim modelima može se objasniti 40 % ukupne varijance etnocentrizma i 21 % ukupne varijance hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta. Značajnim prediktorima etnocentrizma pokazali su se makijavelizam i narcizam iz područja mračne trijade ličnosti, desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju iz područja ideoloških stavova i religioznost. Značajnim prediktorima hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta pokazali su se makijavelizam u pozitivnom smjeru i psihopatija u negativnom smjeru iz područja mračne trijade ličnosti, opasni svjetonazor iz područja društvenih svjetonazora, desna autoritarnost iz područja ideoloških stavova i religioznost. Unatoč socijalno-psihološkim razlikama između ovih dvaju ispitivanih stavovskih konstrukta, među njima postoji i određena sličnost. Naime, makijavelizam, desna autoritarnost i religioznost jesu one varijable koje doprinose objašnjenju kako etnocentrizma tako i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta, što rezultira njihovom pozitivnom supstancijalnom korelacijom. Nalazi ukazuju kako se etnocentrizam i hrvatski nacionalno-manjinski identitet mogu djelomično ili u potpunosti objasniti unutar dvoprocesne kognitivno-motivacijske teorije predrasuda i ideologije i da se dimenzije mračne trijade ličnosti i religioznost kao društveni svjetonazor mogu inkorporirati unutar ovog teorijskog modela.

KLJUČNE RIJEČI: etnocentrizam, nacionalno-manjinski identitet, dualni procesni model, mračna trijada, Hrvati u Vojvodini

UVOD

Hrvati u Republici Srbiji danas pripadaju među brojčano male manjine (39.107 – Popis, 2022). Na području Srbije većina Hrvata (84 %) živi u Vojvodini, autonomnoj pokrajini, gdje predstavljaju višestoljetno, autohtono stanovništvo (Bara, 2015). Posljedica negativnog društvenog ozračja, političkih pritisaka, prisilnih i drugih migracija, asimilacije i etničke mimi-krije jest da im se broj smanjio od 1961. godine (s gotovo 200.000) za 80 % do 2022. godine. Deklarirani Hrvati u Vojvodini su u velikoj većini rimokatolici (90 % – Popis, 2022) što je bila važna identitetska sastavnica ove zajednice u povijesti i ostala je važna i u suvremenosti. To je u suglasju s našim uzorkom u istraživanju, gdje je 97 % ispitanika navelo da su pripadnici Rimokatoličke Crkve. Zbog političkog ozračja, nemogućnosti sustavnog organiziranja i u nedostatku nacionalno-manjinskih udruga Rimokatolička Crkva bila je središnje mjesto za vjerske, kulturne i nacionalno-manjinske aktivnosti. Službeno priznat status nacionalno-manjinske zajednice ostvarili su 2002. godine donošenjem *Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina*. Razdoblje od 2000-tih obilježeno je naporima u izgradnji vlastite nacionalno-manjinske infrastrukture, jačanju zastupljenosti hrvatskoga jezika u javnome prostoru, očuvanju sastavnica identiteta, ali i nepo-

vjerenjem prema državi, političarima, političkim strankama i društvu (usp. Šram, 2009). Elementi društvenih odnosa unutar nacionalno-manjinske zajednice mogu se opisati pojmom mehaničke solidarnosti Émilea Durkheima koji opisuje snažnu koheziju, unutargrupnu podršku i međusobnu sličnost. Prepoznatljivi su u zahtijevanjima za prosvjetno-kulturnom autonomijom, političkom ravnopravnošću i jačanju veza s matičnom državom. Drugi pojam koji je važan u razumijevanju suvremenoga nacionalno-manjinskog identiteta Hrvata u Vojvodini, jest etnocentrizam. Etnocentrizam je koncept koji ukazuje na snažnu povezanost pojedinca sa svojom etničkom grupom i na snažan osjećaj važnosti koja se pridaje vlastitoj etničkoj grupi (Bizumic, Monaghan i Priest, 2021). Za pretpostaviti je, dakle, bilo da će etnocentrizam biti u povezanosti s hrvatskim nacionalno-manjinskim identitetom koji ukazuje na potrebu za prosvjetno-kulturnom autonomijom i političkom ravnopravnošću (Šram, 2015)², odnosno na prisutnost jedne vrste kolektivnog identiteta (David i Bar-Tal, 2009). Naime, ovako koncipiran konstrukt hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta implicira prisutnost nacionalne identifikacije koja se odnosi na osobnu vezanost i osjećaj pripadnosti određenoj nacionalnoj grupi (Spiegler, Christ i Verkuyten, 2022) i izveden je iz referentnog okvira nacionalno-manjinskih prava. I doista, utvrdili smo postojanje statistički značajne pozitivne korelacije između etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta ($r=0.58$). Drugim riječima, pojedinci kod kojih je prisutan veći stupanj etnocentrizma, u većoj će mjeri izražavati hrvatski nacionalno-manjinski identitet. Unatoč tome što stupanj korelacije između etnocentrizma i prisutnosti hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta pokazuje njihovu supstancijalnu povezanost, oni ipak predstavljaju dva različita socijalno-psihološka konstrukta.³ To znači kako hrvatski nacionalno-manjinski identitet ne

² U našem slučaju nacionalno-manjinski identitet Hrvata u Vojvodini jednoznačan je s hrvatskim etničkim identitetom. Naime, prema Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina Hrvati u Srbiji imaju status nacionalne manjine, a ne etničke grupe. Upravo zbog toga etnički identitet Hrvata u Srbiji tretiramo kao hrvatski nacionalno-manjinski identitet, u kojem se etnički i nacionalni identitet preklapaju, odnosno mogu se u ovom slučaju koristiti kao sinonimi, bez obzira na to što se pojam nacije i etničke grupe međusobno mogu razlikovati u sociološkom, pravnom i povijesnom smislu (Korunić, 2005).

³ Zanimljivo je bilo primijetiti kako ni kompozitna varijabla kojom smo mjerili etničku identifikaciju (Phinney i Ong, 2007), nije bila u izrazito visokoj korelaciji s konstruktom hrvatskog nacionalnog identiteta u ovom istraživanju ($r=0.56$). Skala za mjerenje etničke identifikacije od 6 čestica, MEIM-R, (Phinney i Ong, 2007) ukazivala je na prisutnost nacionalne afektivne vezanosti i potrebe za istraživanjem vlastitog etničkog identiteta. Skala se pokazala visoko pouzdanom ($\alpha=0.93$) Premda smo utvrdili da se etnički identitet nalazi u supstancijalnoj korelaciji s konstruktom hrvatskog nacionalno-manjinskog iden-

sadrži nužno sentiment etnocentrizma. Bilo je stoga razumno pretpostaviti kako etnocentrizma i hrvatski nacionalno-manjinski identitet imaju različitu socijalno-psihološku pozadinu. Upravo nam je utvrđivanje socijalno-psihološke pozadine etnocentrizma i hrvatskog nacionalnog-manjinskog identiteta bio glavni cilj ovog istraživanja. Kao eksplanatorni teorijski okvir poslužila nam je dvoprocesna kognitivno-motivacijska teorija predrasude i ideologije (Duckitt, 2001), kasnije jednostavno nazvana „dualni procesni model“ ili DPM (Duckitt i Sibley, 2009), koji se pokazao korisnim teorijskim okvirom za određene predrasude i političko-ideološke obrasce (Claessens, Fischer, Chaudhuri, Sibley i Atkinson, 2020). Nastojali smo dakle utvrditi doprinose li, i u kojoj mjeri, osobine ličnosti, društveni svjetonazori i ideološki stavovi internalizaciji etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta. Unutar dualnog procesnog modela najčešće se koristi petofaktorski model ličnosti za mjerenje osobina ličnosti; za mjerenje društvenih svjetonazora koriste se konstrukti koji ukazuju na prisutnost uvjerenja da je svijet opasno mjesto (*Dangerous Worldview*) i uvjerenja da je svijet kompetitivna džungla (*Competitive Worldview*); a za mjerenje ideoloških stavova koriste se konstrukti desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju (Duckitt i Sibley, 2017). Umjesto uobičajenog petofaktorskog modela ličnosti, u ovom smo radu, za mjerenje prostora osobina ličnosti koristili model mračne trijade ličnosti (Jones i Paulhus, 2014) kako bismo utvrdili koje dimenzije mračne trijade doprinose internalizaciji etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta unutar dualnog procesnog modela.⁴ Pored navedenih varijabli društvenih svjetonazora uveli smo i konstrukt religioznosti kao varijablu društvenog svjetonazora kako bismo utvrdili njezin doprinos unutar sklopa ostalih prediktorskih varijabli na kriterijske varijable unutar dualnog procesnog modela. Ukratko ćemo izložiti soci-

titeta, ipak vidimo da se radi o dvama različitim konstruktima. Očigledno je da hrvatski nacionalno-manjinski identitet, kako smo ga koncipirali u ovom istraživanju (prosvjetno-kulturna autonomija i politička ravnopravnost), ne ukazuje samo na izražavanje etničkog identiteta, nego obuhvaća znatno širi koncept političkog nacionalnog identiteta Hrvata u Srbiji (Vojvodini). Utvrdili smo također da se skala etničkog identiteta i etnocentrizma također nalaze u umjerenoj pozitivnoj korelaciji ($r=0.56$), što ukazuje na to da se izražavanjem etničkog identiteta ne implicira nužno prisutnost etnocentrizma u Hrvata u Vojvodini. Mogli bismo stoga razlikovati tri vrste nacionalno-manjinskog identiteta Hrvata u Vojvodini: a) „etnocentristički“ nacionalni identitet, b) afektivno-kognitivni nacionalni identitet i c) politički nacionalni identitet.

⁴ Unutar dvoprocesne kognitivno-motivacijske teorije desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju dva su (dualna) aspekta kognitivno-motivacijskog sustava koji se nalazi u pozadini individualnih razlika u društvenim stavovima koji prezentiraju različite vrste predrasuda i ideoloških obrazaca (Matić Bojić, 2020).

jalno-psihološku pozadinu i strukturiranost koncepta etnocentrizma i nacionalnog, odnosno etničkog identiteta, socijalno-psihološko značenje društvenih svjetonazora, ideoloških stavova i religioznosti te opisati komponente mračne trijade ličnosti. U regresijskim modelima osobine ličnosti, društveni svjetonazori, ideološki stavovi i religioznost pozicionirani su kao prediktorske, odnosno nezavisne varijable, a etnocentrizam i hrvatski nacionalno-manjinski identitet kao kriterijske, odnosno zavisne varijable.

Etnocentrizam

Etnocentrizam se definira kao društveni fenomen koji ukazuje na potrebu povezivanja ljudi sa svojom etničkom grupom i koji podrazumijeva prisutnost snažnog osjećaja važnosti vlastite etničke grupe (Bizumic, Monaghan i Priest, 2021). Etnička grupna samousmjerenost (pridavanje snažne važnosti vlastitoj grupi), izvangrupna negativnost (neprijateljstvo prema drugim grupama) i unutargrupna pozitivnost (pozitivno procjenjivanje svoje vlastite grupe) jesu tri široke teme koje obuhvaćaju koncept etnocentrizma i koje se mogu podijeliti u šest specifičnih faceta: (1) preferiranje pripadnika vlastite etničke grupe, (2) percepcija superiornosti vlastite etničke grupe, (3) želja za etničkom čistoćom vlastite grupe, (4) iskorištavanje druge etničke grupe u interesu vlastite, (5) potreba za grupnom kohezijom i (6) snažno obožavanje pripadnika vlastite etničke grupe (Bizumic i Duckitt, 2012). Drugim riječima, facete „međugrupnog etnocentrizma“ jesu preferiranje, superiornost, čistoća i iskorištavanje, a facete „unutargrupnog etnocentrizma“ jesu grupna kohezija i obožavanje.⁵ Empirijska istraživanja pokazala su kako se etnocentrizam nalazi u pozitivnoj korelaciji s ideološkim stavovima kao što su desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju (Bizumic i Duckitt, 2018, Duckitt i Sibley, 2017; Šram, 2008).

⁵ Postoje i drukčiji pristupi u koncipiranja fenomena etnocentrizma kao stavovskog konstrukta. Na primjer, Šram (2010) etnocentrizam definira kao „sustav relativno povezanih stavova i vjerovanja, odnosno kao konstrukt stavova koji na afektivnoj razini ukazuju na snažnu nacionalnu vezanost i spremnost na samožrtvovanje za nacionalne interese; na kognitivnoj razini ukazuju na percepciju potrebe za nacionalnom homogenizacijom i na prisutnost nacionalne superiornosti i predrasuda; na bihevioralnoj razini ukazuju na prisutnost isključivosti, nepovjerenja i pristranosti u socijalnim interetičkim transakcijama“ (str. 115). Polazi se dakle od pretpostavke da je etnocentrizam višedimenzionalni stavovski konstrukt koji se sastoji od latentne afektivne, kognitivne i bihevioralne komponente, komponenti koje se nalaze u takvim međusobnim korelacijama da na razini faktora višeg reda ukazuju na postojanje generalnog etnocentrizma (Šram, 2002, 2010).

Mračna trijada ličnosti

Koncept modela mračne trijade ličnosti (*the Dark Triad*) u svojoj psihološkoj strukturi sadrži makijavelizam⁶, supklinički narcizam⁷ i psihopatiju⁸ (Jones i Paulhus, 2014). Riječ je dakle o socijalno averzivnim i destruktivnim crtama ličnosti koje ukazuju na socijalno zlokobni karakter usmjeren prema samopromociji, na prisutnost emocionalne hladnoće, dvoličnost, lažljivost i agresivnost (Neumann, Jones i Paulhus, 2021; Paulhus i Williams, 2002). Psihopatija se posebno pokazala značajnim prediktorom ideoloških stavova i predrasuda (Roy, Neumann, Jones, Gari i Šram, 2021).

Društveni svjetonazori

Dualni procesni model (DPM) pretpostavlja da ideološki stavovi proizlaze iz društvenih svjetonazora koji opisuju svijet u kojem pojedinac živi. Tako na primjer, desna autoritarnost proizlazi iz društvenog svjetonazora koji opisuje svijet opasnim, prijetećim i nepredvidivim. Ovaj društveni svjetonazor uvjerenje je da je svijet opasno mjesto (*Dangerous Worldview*) i rezultat je dispozicije socijalnom konformizmu i iskustva percepcije prijeteće i opasnosti u svijetu, a orijentacija na socijalnu dominaciju proizlazi iz svjetonazora u čijoj se pozadini nalazi percepcija ili uvjerenje da je svijet kompetitivna džungla (*Competitive Worldview*); (Matić Bojić, 2020; Perry i Sibley, 2010; Perry, Sibley i Duckitt, 2013). Budući da smo u dualni procesni model uveli religioznost kao dodatnu varijablu društvenog svjetonazora, valja ukazati na to kako religiozna socijalizacija može doprinijeti razvoju određenih društvenih svjetonazora unutar kojih se svijet percipira prijetećim mjestom (Duckitt, Wagner, du Plessis i Birum, 2002; Goplen i Plant, 2015; Wright i Wright, 2024).

Ideološki stavovi

Desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju u dualnom su procesnom modelu ideološki stavovi, odnosno dva šira ideološka okvira

⁶ Makijavelizam ukazuje na izrazito manipulativnu osobu, dvoličnu u interpersonalnim odnosima, ciničnu prema moralnosti i snažno usmjerenu na vlastiti interes i probitak (Jones i Paulhus, 2009).

⁷ Narcizam je crta ličnosti koja ukazuje na prisutnost vlastite grandioznosti, dominacije, superiornosti, taštine i egocentričnosti (Muris, Merckelbach, Otgaar i Meijer, 2017).

⁸ Psihopatija je crta ličnosti koja ukazuje na prisutnost antisocijalnog ponašanja, osvetoljubivosti, odsutnost empatije i grižnje savjesti, nemogućnost kontroliranja vlastitih impulsa, impulzivnost i emocionalnu hladnoću (Muri et al., 2017).

(Duckitt, 2001). Ova dva ideološka okvira jesu dva aspekta kognitivno-motivacijskog sustava koji se nalaze u pozadini individualnih razlika u društvenim stavovima koji prezentiraju različite vrste predrasuda (Matić Bojić, 2020). Motivacijski cilj desne autoritarnosti odnosi se na potrebu za socijalnom kohezijom i kolektivnom sigurnošću, dok se motivacijski cilj orijentacije na socijalnu dominaciju odnosi na potrebu za grupnom dominacijom i superiornošću. Desna autoritarnost ukazuje na postojanje vjerovanja u socijalnu kontrolu, poslušnost postojećim autoritetima, konformiranju s tradicionalnim vrijednostima i religijskim moralom i normama, dok orijentacija na socijalnu dominaciju izražava vjerovanja u nejednakost u području socijalnog i ekonomskog života i pretpostavlja pravo da moćne grupe dominiraju nad slabijima (Duckitt i Sibley, 2010).

Religioznost

Koncept i mjera religioznosti u ovom istraživanju primarno se odnose na katoličku religioznost, imajući na umu da se 97 posto ispitanika deklariralo pripadnicima Rimokatoličke Crkve. U konstrukciji skale za mjerenje *religioznosti* koristili smo četiri indikatora koji su ukazivali na deklarativnu, doktrinarnu, praktičnu i posljedičnu religioznost (Bufford i Šram, 2021; Šram, 2003). Istraživanja su pokazala da se religioznost nalazi u pozitivnoj korelaciji s nacionalnim identitetom (Nikodem i Zrinščak, 2019), i s varijablama koje formiraju dualni procesni model. U istraživanjima se pokazalo da se religioznost nalazi u pozitivnim korelacijama s dimenzijama mračne trijade ličnosti (Bufford i Šram, 2021), s društvenim svjetonazorima (Duckitt, 2001; Taves, 2020), ideološkim stavovima (Nikodem, 2019; Cuevas i Dawson, 2021; Cuevas, Dawson i Grant, 2022) i etnocentrizmom (Šram, 2001a, 2008). Upravo uvođenje varijable "religioznost", pored mračne trijade ličnosti, predstavlja novinu u sagledavanju funkcioniranja dualnog procesnog modela.

Cilj istraživanja

Glavni cilj istraživanja bilo je utvrditi postoje li razlike u socijalno-psihološkoj pozadini etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identitet. Kao teorijski eksplanatorni okvir poslužila nam je kognitivno-motivacijska teorija predrasude i ideologije ili dualnog procesnog modela (DPM) na temelju kojeg smo postavili cilj ovog istraživanja. Nastojali smo utvrditi jesu li dimenzije mračne trijade ličnosti, društvenih svjetonazora, ideoloških

stavova i religioznost značajni prediktori etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta i razlikuju li se u tom pogledu međusobno.

Hipoteza istraživanja

S obzirom na eksplorativni karakter ovog istraživanja možemo postaviti jednu generalnu hipotezu koja glasi: *Određene dimenzije mračne trijade ličnosti, društvenih svjetonazora, ideoloških stavova i religioznost pokazat će se značajnim prediktorima etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta, u čijoj se pozadini nalaze različite strukture prediktorskih varijabli, odnosno socijalno-psihološke dinamike.*

METODA

Ispitanici i postupak

Istraživanje je izvršeno na prigodnom uzorku punoljetnih ispitanika hrvatske nacionalnosti u Vojvodini u Bačkom Bregu, Novom Sadu, Somboru, Sonti, Subotici, Surčinu, Šidu (N=189). Uzorkom je obuhvaćeno 48 % muških i 52 % ženskih ispitanika. Srednja vrijednost dobi ispitanika bila je $M=45.07$ godina ($SD=16.01$), a dobne skupine ravnomjerno su određene (Tablica 1.). S obzirom na školsku naobrazbu uzorak ispitanika zakrivljen je prema višim stupnjevima naobrazbe (Tablica 2.), što je i uobičajeno za ovu vrstu istraživanja u kojem se traži određena pismenost ispitanika. U 97 % slučajeva ispitanici su se izjasnili pripadnicima Rimokatoličke Crkve. Pripadnici različitih hrvatskih udruga u Vojvodini proveli su anketiranje ispitanika za koje su znali ili pretpostavljali da su hrvatske nacionalnosti. U našem uzorku 99 % anketiranih izjasnilo se da su Hrvati po nacionalnosti. Ispitanici su samostalno ispunjavali upitnik budući da su im ih anketari uručili sa zamo-lbom da sudjeluju u ovom istraživanju. Anketari su nekoga drugog dana u tjednu došli u dom ispitanika kako bi preuzeli ispunjeni upitnik.

Tablica 1. Dob ispitanika

18 - 28 godina	20.1 %
29 - 40	19.0 %
41 - 50	22.2 %
51 - 60	19.0 %
61 i više	19.6 %

Tablica 2. Školska naobrazba

Osnovna škola	5.8 %
Trogodišnja srednja škola za radnička zanimanja	14.8 %
Četvorogodišnja srednja škola	34.9 %
Viša škola	12.7 %
Fakultet	31.7 %

Mjerni instrumenti

Hrvatski nacionalno-manjinski identitet

Hrvatski nacionalno-manjinski identitet mjeren je skalom koja ukazuje na potrebu i zahtjev za prosvjetno-kulturnom autonomijom, političkom ravnopravnošću u raznim društveno-političkim segmentima i povezanošću s matičnom državom (Šram, 2015). Skala se sastojala 12 čestica. Na 7-stupanjskoj skali Likertovog formata od ispitanika je traženo da izraze stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom od 1=uopće se ne slažem do 7=potpuno se slažem. Svi stavovski konstrukti su mjereni na 7-stupanjskim skalama Likertovog formata. Faktorski obrazac skale za mjerenje hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta prikazan je u rezultatima istraživanja.

Etnocentrizam

Etnocentrizam je mjeren Bizumicevom kratkom skalom etnocentrizma koja se sastojala od 12 čestica. Skala ukazuje na obožavanje vlastite etničke grupe, snažnu grupnu koheziju, preferiranje pripadnika vlastite etničke grupe, vjerovanje u superiornost vlastite etničke grupe, želju za etničkom čistoćom i spremnost na iskorištavanje druge etničke grupe u interesu vlastite (Bizumic, 2019, 2021). Veličina Cronbachovog alfa-koeficijenta pokazala je da skala za mjerenje *etnocentrizma* pouzdan instrument ($\alpha=0.74$).⁹

⁹ U izvornoj verziji skale koristila se sintagma „etnička grupa“ (*ethnic group*). U hrvatskoj verziji skale koristili smo riječ „narod“ umjesto sintagme „etnička grupa“. Originalna skala od 12 čestica sastavljena je od 5 čestica koje se boduju u suprotnom (negativnom) smjeru. Upravo je zbog toga faktorska analiza pod modelom glavnih osovina uz *promax*-rotaciju ukazala na višedimenzionalnost Bizumiceve skale od 12 čestica. Naime, čestice koje su bodovane u negativnom smjeru, formirale su različite faktorske obrasce koji su međusobno bili slabo korelirani. I inače, korištenje čestica koje su verbalizirane u suprotnom smjeru, najčešće kontaminiraju faktorsku strukturu skale (Zhang, Noor i Savalel, 2016) i utječu na smanjenje pouzdanosti i valjanosti skale (Schriesheim, Eishenbach i Hill, 1991). U ovom smo istraživanju koristili kompozitnu varijablu etnocentrizma (Cronbachov alfa-koeficijent bi sigurno bio veći da su sve čestice bile istog smjera).

Društveni svjetonazori

Za mjerenje društvenih svjetonazora koristili smo (1) skalu za mjerenje svjetonazora u kojem se svijet u kojem živimo doživljava opasnim i prijetućim mjestom i (2) skalu koja ukazuje na svjetonazor u kojem se *svijet u kojem živimo doživljava kompetitivnim mjestom* u kojem vladaju zakoni džungle (Perry, Sibley i Duckitt, 2013) i (3) skalu religioznosti (Bufford i Šram, 2021). Prva skala je nazvana *opasni društveni svjetonazor* (uvjerenje da je svijet opasno mjesto; engl. "Dangerous/threatening social worldview"), a druga skala je nazvana kompetitivni društveni svjetonazor (uvjerenje da je svijet kompetitivna džungla, engl. "Competitive-jungle social worldview"). Veličine Cronbachovog alfa-koeficijenta skale za mjerenje opasnog društvenog svjetonazora, kompetitivnog društvenog svjetonazora i religioznosti pokazale su zadovoljavajuću unutarnju pouzdanost ($\alpha=0.77$; $\alpha=0.76$; $\alpha=0.91$).

Ideološki stavovi

Ideološki stavovi definirani su kao konstrukt desne autoritarnosti i konstrukt orijentacije na socijalnu dominaciju (Duckitt i Sibley, 2007; 2009; Sibley i Duckitt, 2009). Skala desne autoritarnosti konstruirana je na temelju tripartitnog pristupa u istraživanju koncepta desne autoritarnosti, koja se sastoji od triju komponenti: autoritarnost (autoritarna agresivnost), konzervativizam (autoritarna submisivnost) i tradicionalizam (konvencionalizam); (Duckitt, Bizumic, Krauss i Heled, 2010). Skala ACT sastojala se od ukupno 18 čestica. Budući da se skala ACT pokazala izuzetno snažno koreliranom s ostalim mjerama desne autoritarnosti, i to između 0.82 i 0.93 (Shaffer i Duckitt, 2013), mogli smo je zbog toga koristiti kao mjeru desne autoritarnosti, koja se pokazala zadovoljavajuće pouzdanom ($\alpha=0.75$).

Orijentacija na socijalnu dominaciju mjerena je na temelju skale SDO7 koja se sastojala od dviju dimenzija: (a) potrebe za grupnom dominacijom i (b) antiegalitarnog stava (Ho, Sidanius, Kteily, Sheehy-Skeffington, Pratto, Henkel, Foels i Stewart (2015). Skala se sastojala od 16 čestica i pokazala se pouzdanom ($\alpha=0.84$).

Religioznost

U konstrukciji skale za mjerenje religioznosti korištena su četiri indikatora koji su ukazivali na deklarativnu, doktrinarnu, praktičnu i posljedičnu religioznost (Bufford i Šram, 2021). Deklarativnu religioznost mjerili smo pita-

njem: "Koliko ste religiozni?" i ponudili sljedeće modalitete odgovora: 1. uopće nisam religiozan/na, 2. nisam baš religiozan/na, 3. prosječno sam religiozan/na, 4. religiozan/na sam, 5. jako sam religiozan/na. Doktrinarnu religioznost mjerili smo pitanjem: "U kojoj mjeri prihvaćate učenje svoje crkve?" i ponudili sljedeće modalitete odgovora: 1. ne prihvaćam uopće, 2. prihvaćam samo par stvari, 3. prihvaćam neke stvari, 4. prihvaćam većinu, 5. prihvaćam sva učenja. Praktičnu religioznost mjerili smo pitanjem: "Koliko često idete na sv. misu?" i ponudili sljedeće modalitete odgovora: 1. nikad, 2. samo na posebne blagdane (Božić, Uskrs), 3. jednom mjesečno, 4. jednom tjedno, 5. nekoliko puta tjedno. Posljedičnu religioznost mjerili smo pitanjem: "Koliko Vam je važna kršćanska vjera u organizaciji i provođenju svakodnevnog života?" i ponudili sljedeće modalitete odgovora: 1. uopće nije važna, 2. nije jako važna, 3. donekle važna, 4. jako važna, 5. iznimno važna. Na temelju korelacijske matrice ovih četiriju indikatora izvršili smo faktorsku analizu potkomponentnim modelom uz varimax-rotaciju. Faktorska analiza rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 81.16 % varijance. Na temelju ove latentne varijable formirana je kompozitna skala religioznosti koja se pokazala visokopouzdanom i homogenom ($\alpha=0.91$).

Mračna trijada ličnosti

Za mjerenje konstrukta mračne trijade ličnosti korištena je kratka skala mračne trijade (SD3) (Jones i Paulhus, 2014) kojom se ispituju njezine tri dimenzije ili supskale: makijavelizam, narcizam i psihopatija. Skala se sastoji od 27 čestica (za svaku supskalu od 9 čestica). Na 7-stupanjskoj skali Likertovog formata od ispitanika je traženo da izraze stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom od 1=uopće se ne slažem do 7=potpuno se slažem. Sve tri supskale mračne trijade pokazale su se pouzdanim mjernim instrumentima (makijavelizam $\alpha=0.83$; narcizam $\alpha=0.77$; psihopatija $\alpha=0.78$). Korelacija između makijavelizma i narcizma je $r=0.40$, između makijavelizma i psihopatije $r=0.62$ i između narcizma i psihopatije je $r=0.56$.

REZULTATI

Faktorska analiza hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta

Faktorska analiza pod modelom glavnih osovina uz promax-rotaciju¹⁰ ekstrahirana su dva faktora kojim je objašnjeno 56.28 % varijance. Prvi faktor je nazvan prosvjetno-kulturnom autonomijom, a drugi faktor nazvan je političkom ravnopravnošću (Tablica 3.).

Latentnu dimenziju prosvjetno-kulturne autonomije definiraju postojanje hrvatskih školskih institucija, zahtjev da hrvatska djeca pohađaju nastavu u hrvatskim školama, nužnost poznavanja hrvatske kulture, korištenje hrvatskog jezika u svakodnevnoj komunikaciji i isticanja hrvatske državne zastave na javnim mjestima. Latentnu dimenziju političke ravnopravnosti definiraju zahtjev za garantiranim razmjernim zapošljavanjem u državnim službama, zahtjev za garantiranim zastupničkim mjestima u Narodnoj skupštini, potreba za nacionalno-manjinskim elektronskim medijima, potreba za posjedovanjem hrvatskih identifikacijskih dokumenata (osobna iskaznica i putovnica) i potreba za što većom povezanošću s hrvatskom nacionalnom kulturom.

Korelacija između latentnih dimenzija prosvjetno-kulturne autonomije i političke ravnopravnosti iznosi $r=0.67$. To znači da ove dvije varijable hrvatskog nacionalnog identiteta dijele 44 % zajedničke varijance. Imajući u vidu visoku korelaciju između ovih dviju latentnih varijabli, da je prvim faktorom objašnjeno čak 48.49 % varijance i da strukturu faktorske matrice prvog faktora definiraju varijable čija se faktorska zasićenja kreću od 0.46 do 0.78, onda vidimo kako se radi o konstruktno valjanom i unutarne koherentnom mjernom instrumentu, te da ga možemo tretirati kompozitnom varijablom. Skala za mjerenje hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta pokazala se visoko pouzdanom ($\alpha=0.91$).

¹⁰ Kada se očekivala međusobna koreliranost dimenzija određene skale, tada je primjenjivana faktorska analiza pod modelom glavnih osovina uz kosokutu (promax) rotaciju (Russell, 2002).

Tablica 3. Matrica faktorskog obrasca hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta

<i>F1: Prosvjetno-kulturna autonomija</i>	
Varijabla	<i>Zasićenje</i>
Djeca hrvatske nacionalnosti u Srbiji već bi u vrtiću trebala početi učiti hrvatski jezik	0.96
Hrvati u Srbiji bi obavezno trebali uključiti svoju djecu u škole u kojima se nastava odvija na hrvatskom jeziku	0.91
Hrvati u Srbiji bi trebali upisivati svoju djecu u hrvatske osnovne i srednje škole	0.76
Djeca hrvatske nacionalnosti u Srbiji bi trebala učiti svoju nacionalnu povijest, kulturu i književnost iz udžbenika napisanih i objavljenih u Hrvatskoj	0.59
Hrvati u Srbiji bi se trebali truditi uvijek govoriti na hrvatskom jeziku u svojoj svakodnevnoj komunikaciji	0.48
Hrvati u Srbiji bi trebali imati pravo isticati zastavu svoje matične domovine na javnim mjestima i okupljanjima	0.43
<i>F2: Politička ravnopravnosti</i>	
Pripadnicima hrvatske nacionalne manjine mora biti garantirano razmjerno zapošljavanje u javnim i državnim službama Republike Srbije	0.80
Hrvati u Srbiji bi se trebali truditi uvijek govoriti na hrvatskom jeziku u svojoj svakodnevnoj komunikaciji	0.79
Hrvati u Srbiji bi trebali koristiti pravo na dvojezične dokumente u mjestima gdje je hrvatski jezik u službenoj uporabi	0.75
Hrvati u Srbiji bi morali imati vlastite radijske i televizijske programe na hrvatskom jeziku	0.70
Hrvati u Srbiji bi trebali, koliko god je to moguće, biti povezani s kulturom svoje matične domovine	0.64
Svi Hrvati u Srbiji bi trebali imati i hrvatsko državljanstvo, hrvatske osobne iskaznice i putovnice	0.45

Deskriptivni statistici i korelacije između ispitivanih varijabli

U Tablici 4. prikazani su statistici i korelacije između ispitivanih varijabli. Vidimo da se kompetitivni svjetonazor nalazi u statistički značajnoj pozitivnoj korelaciji s makijavelizmom ($r=0.39$), narcizmom ($r=0.30$), psihopatijom ($r=0.54$) i opasnim svjetonazorom ($r=0.34$). Drugim riječima, kompetitivni svjetonazor ili uvjerenje da je svijet kompetitivna džungla u pozitivnoj je korelaciji s mračnom trijadom ličnosti i uvjerenjem da je svijet opasno mjesto. Pored toga, kompetitivni svjetonazor pozitivno je koreliran s orijen-

tacijom na socijalnu dominaciju ($r=0.44$) i etnocentrizmom ($r=0.21$). Međutim, kompetitivni svjetonazor nalazi se u negativnoj korelaciji s religioznošću ($r= -0.35$), a nije se pokazao da je u bilo kakvoj korelaciji s hrvatskim nacionalno-manjinskim identitetom ($r= -0.06$).

Opasni svjetonazor ili uvjerenje da je svijet opasno mjesto nije se pokazao ni u kakvoj korelaciji s osobinama ličnosti koje definiraju mračnu trijadu (makijavelizam, narcizam i psihopatija). Opasni svjetonazor pozitivno je koreliran s kompetitivnim svjetonazorom (0.34), desnom autoritarnosti ($r=0.30$) i etnocentrizmom ($r=0.21$), te znatno slabijim, ali ipak statistički značajnim, korelacijama s orijentacijom na socijalnu dominaciju ($r=0.17$) i hrvatskim nacionalno-manjinskim identitetom. Zanimljivo je primijetiti da se opasni svjetonazor nije pokazao ni u kakvoj statistički značajnoj korelaciji s religioznošću ($r= -0.01$). Vidimo dakle da su društveni svjetonazori (percepcija svijeta kao opasnog mjesta i svijeta kao kompetitivne džungle) primarno povezani s ideološkim obrascem desne autoritarnosti.

Desna autoritarnost nalazi se u pozitivnoj statistički značajnoj korelaciji s religioznošću ($r=0.43$), etnocentrizmom ($r=0.46$) i hrvatskim nacionalno-manjinskim identitetom ($r=0.35$), te u negativnoj korelaciji s psihopatijom ($r= -0.21$).

Orijentacija na socijalnu dominaciju nalazi se u pozitivnoj statistički značajnoj korelaciji s makijavelizmom (0.40), narcizmom (0.36), psihopatijom (0.45) i kompetitivnim svjetonazorom (0.44). Vidimo da je orijentacija na socijalnu dominaciju značajno korelirana s mračnom trijadom ličnosti i uvjerenjem da je svijet kompetitivna džungla.

Etnocentrizam se nalazi u pozitivnoj korelaciji s makijavelizmom ($r=0.23$), narcizmom (0.30), psihopatijom (0.15), opasnim svjetonazorom (0.21), kompetitivnim svjetonazorom (0.21), desnom autoritarnosti (0.46), orijentacijom na socijalnu dominaciju (0.35) i religioznošću (0.25). Drugim riječima, na bivarijantnoj razini etnocentrizam se nalazi u pozitivnoj korelaciji s mračnom trijadom ličnosti, društvenim svjetonazorima, ideološkim stavovima i religioznim obrascem.

Za razliku od etnocentrizma hrvatski nacionalni identitet ne samo što se ne nalazi u korelaciji s makijavelizmom ($r=0.00$) i narcizmom ($r=0.02$), nego se nalazi i u negativnoj, premda slaboj, ali ipak statistički značajnoj, korelaciji s psihopatijom ($r= -0.16$). Drugim riječima, za razliku od etnocentrizma, u psihološkoj pozadini hrvatskog nacionalnog identiteta ne nalazi se mračna trijada ličnosti. Međutim, hrvatski nacionalni identitet nalazi se u pozitiv-

noj korelaciji s etnocentrizmom ($r=0.58$), desnom autoritarnosti ($r=0.35$), religioznošću (0.31) i donekle s opasnim svjetonazorom ($r=0.16$).

Tablica 4. Deskriptivni statistici korelacije između dimenzija mračne trijade ličnosti, društvenih svjetonazora, ideoloških stavova, etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta

Varijabla	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1. Makijavelizam	1.00									
2. Narcizam	0.40*	1.00								
3. Psihopatija	0.62*	0.56*	1.00							
4. Opasni svjetonazor	0.00	0.09	0.04	1.00						
5. Kompetitivni svjetonazor	0.39*	0.30*	0.54*	0.34*	1.00					
6. Desna autoritarnost	0.00	-0.01	-0.21*	0.30*	0.01	1.00				
7. Orijentacija na socijalnu dominaciju	0.40*	0.36*	0.45*	0.17*	0.44*	0.11	1.00			
8. Religioznost	-0.39*	-0.19*	-0.41*	-0.01	-0.35*	0.43*	-0.18*	1.00		
9. Etnocentrizam	0.23*	0.30*	0.15*	0.21*	0.21*	0.46*	0.35*	0.25*	1.00	
10. Hrvatski nac. manj. identitet	0.00	0.02	-0.16*	0.16*	-0.06	0.35*	0.01	0.31*	0.58*	1.00
M	34.55	32.19	23.65	43.32	27.04	72.95	53.54	14.38	44.38	63.80
SD	9.44	8.38	8.59	8.77	8.36	12.69	12.71	3.76	10.19	12.34
α	0.83	0.77	0.78	0.77	0.76	0.75	0.84	0.91	0.74	0.91
Skewness	0.38	0.77	1.06	0.21	0.87	-0.30	0.74	-0.67	0.11	-0.33
Kurtosis	-0.19	1.37	1.56	0.36	1.62	0.72	2.82	0.06	0.38	-0.33

* $p < 0.05$

Mračna trijada ličnosti, društveni svjetonazori, ideološki stavovi i religioznost kao prediktori etnocentrizma

Kako bi se ispitaio doprinos dimenzija mračne trijade ličnosti, društvenih svjetonazora, ideoloških stavova i religioznosti u predikciji rezultata na kriterijskoj varijabli etnocentrizma, provedena je hijerarhijska regresijska analiza u 4 koraka.

Ovim modelom može se objasniti 40 % ukupne varijance etnocentrizma. Svaki korak ima značajan doprinos u objašnjenju kriterijske varijable. U Tablici 5. vidimo da je prvim korakom hijerarhijske regresijske analize objašnjeno 11 % varijance etnocentrizma. Pri tom su se makijavelizam

($\beta=0.19$, $p<0.05$) i narcizam ($\beta=0.30$, $p<0.001$) pokazali značajnim prediktorima etnocentrizma.

U drugom koraku, kad su u regresijski model uvedeni društveni svjetonazori, makijavelizam i narcizam ostali su statistički značajni prediktori, ali uz pojavljivanje opasnog svjetonazora kao također statistički značajnog prediktora etnocentrizma. U drugom koraku hijerarhijske regresijske analize došlo je do povećanja postotka objašnjene varijance od 5 % ($\Delta R^2=0.05$).

U trećem koraku, kad su u regresijski model uvedeni ideološki stavovi, došlo je do statistički značajnog *povećanja objašnjene varijance od čak 20 %* ($\Delta R^2=0.20$). Desna autoritarnost ($\beta=0.43$, $p<0.001$), orijentacija na socijalnu dominaciju ($\beta=0.20$, $p<0.01$) i narcizam ($\beta=0.18$, $p<0.05$) pokazali su se značajnim prediktorima etnocentrizma. Valja uočiti kako se u trećem koraku niti jedna od varijabli društvenih svjetonazora nije pokazala značajnim prediktorom etnocentrizma.

U četvrtom koraku, kad smo u regresijski model uveli varijablu religioznost, došlo je do povećanja objašnjene varijance od 4 % ($\Delta R^2= 0.04$). Kao značajni prediktori etnocentrizma pokazali su se makijavelizam ($\beta=0.19$, $p<0.05$), narcizam ($\beta=0.18$, $p<0.05$), desna autoritarnost ($\beta=0.30$, $p<0.001$), orijentacija na socijalnu dominaciju ($\beta=0.20$, $p<0.01$) i religioznost ($\beta=0.26$, $p<0.01$). Drugim riječima, ideološki stavovi, religioznost i određeni profil mračne trijade ličnosti nalazi se u socijalno-psihološkoj pozadini etnocentrizma.

Tablica 5. Rezultati hijerarhijske regresijske analize s dimenzijama mračne trijade ličnosti, društvenih svjetonazora i ideoloških stavova kao prediktorima na etnocentrizmu kao kriterij varijabli

<i>Etnocentrizam</i>				
	1. korak	2. korak	3. korak	4. korak
Prediktori	(β)	(β)	(β)	(β)
Makijavelizam	0.19*	0.19*	0.10	0.19*
Narcizam	0.30***	0.28**	0.18*	0.18*
Psihopatija	-0.13	-0.18 ($p=0.08$)	-0.02	-0.03
Opasni svjetonazor		0.17*	0.05	0.06
Kompetitivni svjetonazor			0.00	0.06
Desna autoritarnost			0.43***	0.30***
Orijentacija na socijalnu dominaciju			0.20**	0.20**

<i>Etnocentrizam</i>				
	1. korak	2. korak	3. korak	4. korak
Prediktori	(β)	(β)	(β)	(β)
Religioznost				0.26**
	R ² =0.11	R ² =0.16	R ² =0.36	R ² =0.40
	R 0.34	Δ R ² =0.05	Δ R ² =0.20	Δ R ² =0.04
		R=0.40	R=0.60	R=0.64

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

β -standardizirani regresijski koeficijent; R-koeficijent multiple korelacije; R²- koeficijent multiple determinacije; Δ R²-promjena u proporciji objašnjene varijance nakon uvođenja novih varijabli

Mračna trijada ličnosti, društveni svjetonazori, ideološki stavovi i religioznost kao prediktori hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta

Hijerarhijska regresijska analizu u 4 koraka provedena je kako bi se ispitaio doprinos dimenzija mračne trijade ličnosti, društvenih svjetonazora, ideoloških stavova i religioznosti u predikciji rezultata na kriterijskoj varijabli hrvatski nacionalno-manjinski identitet.

Ovim modelom može se objasniti 21 % ukupne varijance hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta. I ovdje svaki korak ima značajan doprinos u objašnjenju kriterijske varijable. U Tablici 6. vidimo da je prvim korakom hijerarhijske regresijske analize objašnjeno 5 % varijance hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta. Pri tom se makijavelizam i narcizam nisu pokazali statistički značajnim prediktorima hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta, dok se psihopatija pokazala kao značajan prediktor, ali u negativnoj korelaciji ($\beta = -0.33$, $p < 0.01$).

U drugom koraku, kad su u regresijski model uvedeni društveni svjetonazori, značajnim prediktorima hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta pokazali su se opasni svjetonazor ($\beta = 0.19$, $p < 0.05$) i značajna odsutnost psihopatije ($\beta = -0.31$). U drugom koraku hijerarhijske regresijske analize došlo je do povećanja postotka objašnjene varijance od 4 % ($\Delta R^2 = 0.04$).

U trećem koraku, kad su u regresijski model uvedeni ideološki stavovi, došlo je do statistički značajnog povećanja objašnjene varijance od 9 % ($\Delta R^2 = 0.09$). Desna autoritarnost ($\beta = 0.30$, $p < 0.001$) i odsutnost psihopatije ($\beta = -0.20^*$) pokazali su se značajnim prediktorima hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta. Vidimo kako se u trećem koraku niti jedna od vari-

jabli društvenih svjetonazora nije pokazala značajnim prediktorom hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta.

U četvrtom koraku, kad smo u regresijski model uveli varijablu religioznost, došlo je do povećanja objašnjene varijance od 3 % ($\Delta R^2 = 0.03$). Kao značajni prediktori hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta pokazali su se u pozitivnom smjeru makijavelizam ($\beta = 0.23$, $p < 0.05$), a u negativnom smjeru psihopatija ($\beta = -0.20$, $p < 0.05$). Od društvenih svjetonazora značajnim prediktorom se pokazao opasni svjetonazor ($\beta = 0.17$, $p < 0.05$), a od ideoloških stavova značajnim prediktorom se pokazala desna autoritarnost ($\beta = 0.17$, $p < 0.05$). Kao značajnim prediktorom hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta pokazala se i religioznost ($\beta = 0.25$, $p < 0.01$). Zanimljivo je primijetiti prisutnost makijavelizma uz istovremeno odsutnost psihopatije u psihološkoj pozadini hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta unatoč tome što na bivarijantnoj razini postoji visoka korelacija između makijavelizma i psihopatije ($r = 0.62$).

Tablica 6. Rezultati hijerarhijske regresijske analize s dimenzijama mračne trijade ličnosti, društvenih svjetonazora i ideoloških stavova kao prediktorima na hrvatskom nacionalno-manjinskom identitetu kao kriterij varijabli

<i>Hrvatski nacionalno-manjinski identitet</i>				
	1. korak	2. korak	3. korak	4. korak
<i>Prediktori</i>	β	β	β	β
Makijavelizam	0.15	0.17	0.15	0.23*
Narcizam	0.14	0.11	0.04	0.03
Psihopatija	-0.33**	-0.31**	-0.20*	-0.20*
Opasni svjetonazor	—	0.19*	0.13	0.17*
Kompetitivni svjetonazor	—	—	-0.07	-0.01
Desna autoritarnost	—	—	0.30***	0.17*
Orijentacija na socijalnu dominaciju	—	—	—	0.01, 0.02+
Religioznost	—	—	—	0.25**
	$R^2 = 0.05$	$R^2 = 0.09$	$R^2 = 0.18$	$R^2 = 0.21$
	$R = 0.23$	$\Delta R^2 = 0.04$	$\Delta R^2 = 0.09$	$\Delta R^2 = 0.03$
		$R = 0.30$	$R = 0.42$	$R = 0.46$

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

β -standardizirani regresijski koeficijent; R-koeficijent multiple korelacije; R^2 -koeficijent multiple determinacije; ΔR^2 -promjena u proporciji objašnjene varijance nakon uvođenja novih varijabli

RASPRAVA

U ovom smo istraživanju nastojali utvrditi razlikuje li se konstrukt etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta u pogledu njihove socijalno-psihološke pozadine, odnosno nalaze li se, i u kojoj mjeri, dimenzije određenih osobina ličnosti,¹¹ društvenih svjetonazora¹² i ideoloških stavova¹³ u socijalno-psihološkoj pozadini etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta, koji bi bili u skladu s dvoprocesnom kognitivno-motivacijskom teorijom društvenih predrasuda (dualnim procesnim modelom). Kao što smo već ranije naveli, najčešće su specifične osobine ličnosti iz petofaktorskog modela ličnosti inkorporirane u dualni procesni model, a to su: ugodnost, savjesnost i otvorenost za iskustva (Duckitt i Sibley, 2017; Sibley i Duckitt, 2009). Umjesto dimenzija petofaktorskog modela ličnosti u ovom smo istraživanju osobine ličnosti mračne trijade inkorporirali u dualni proces. Pošli smo, naime, od pretpostavke da će averzivne crte ličnosti, koje definiraju koncept mračne trijade, ukazivati na tip socijalizacije u djetinjstvu koja je obilježena "strogim odgojem i kažnjavanjem ili odrastanjem u opasnim društvenim okruženjima te socijalizacije obilježena hladnom emocionalnošću ili odrastanjem u okruženjima koje obilježavaju nejednakost i sukob oko resursa ili moći..." kako to pretpostavlja dvoprocesna kognitivno-motivacijska teorija društvenih predrasuda i ideologije (Matić Bojić 2020, str. 713).¹⁴ Naime, dimenzije mračne trijade ličnosti pokazale su se značajno povezanim s nesigurnom vezanošću djeteta za roditelje, slabom roditeljskom skrbi i disfunkcionalnim vezama između djeteta i roditelja (Jonason, Lyons i Bethell, 2014).

Već na razini Pearsonovih korelacija moglo se vidjeti kako se za razliku od hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta sve dimenzije mračne trijade ličnosti nalaze u pozitivnoj korelaciji s etnocentrizmom. Ove averzivne i asocijalne osobine ličnosti nisu se pokazale u povezanosti s izražavanjem hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta. Drugim riječima, etnocentrizam je u većoj mjeri povezan s izražavanjem manipulativnog pristupa u međuljudskim odnosima, dispozicijskom agresivnošću i interpersonal-

¹¹ Mračna trijada ličnosti: makijavelizam, narcizam i psihopatija.

¹² Uvjerenje da je svijet opasno mjesto i uvjerenje da je svijet kompetitivna džungla.

¹³ Desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju.

¹⁴ Neka su istraživanja pokazala da postoji povezanost između crta ličnosti mračne trijade u djetinjstvu i odrasloj dobi (De Clerque, Hofmans, Vergaume, De Fruyt i Sharp, 2017), a druga su pokazala kako roditeljski stil odgoja i okolina utječu na razvoj crta ličnosti koje formiraju mračnu trijadu (Ferencz, Láng, Kocsor, Kozma, Babós i Gyuris (2022).

nim/emocionalnim deficitom (Jones i Neria, 2015; Żemojtel-Piotrowska, Sawicki i Jonason, 2020). Postoje dakle indicije kako bi prisutnost etnocentrizma mogla u određenoj mjeri podrazumijevati postojanje ponašanja koja su *etički, moralno i socijalno upitna* (Moshagen, Hilbig i Zettler, I., 2018).

I u pogledu porezanosti društvenih svjetonazora i ideoloških stavova postoje razlike između etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta. Na korelacijskoj razini etnocentrizam je povezan s uvjerenjem da je svijet opasno mjesto, s uvjerenjem da je svijet kompetitivna džungla, s potrebom za socijalnom kohezijom i kolektivnom sigurnošću te s potrebom za grupnom dominacijom i superiornošću. Za razliku od etnocentrizma, hrvatski nacionalno-manjinski identitet povezan je samo s percepcijom svijeta kao opasnog mjesta i potrebom za socijalnom kohezijom i kolektivnom sigurnošću. Tentativna socijalno-psihološka interpretacija etnocentrizma mogla bi se opisati u funkciji istovremene prisutnosti OBRANE¹⁵ i NAPADA¹⁶, dok bi se hrvatski nacionalno-manjinski identitet mogao opisati isključivo kao prisutnost OBRANE¹⁷. Već na temelju veličina Pearsonovih korelacija možemo vidjeti kako dualni procesni model ima veću snagu u objašnjenju socijalno-psihološke dinamike etnocentrizma negoli hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta. Ovo implicite ukazuje da je etnocentrizam određeni obrazac predrasuda sukladno kognitivno-motivacijskoj teoriji predrasuda i ideologije (Bizumic, Monaghan i Priest, 2021; Duckit, 2001).¹⁸

Rezultati 4. koraka hijerarhijskog regresijskog modela značajnim prediktorima etnocentrizma pokazali su se makijavelizam i narcizam iz područja mračne trijade ličnosti, desnu autoritarnost i orijentaciju na socijalnu dominaciju iz područja ideoloških stavova i religioznost. Niti jedna od varijabli društvenog svjetonazora nije se pokazala značajnim prediktorom etnocentrizma, iako su na bivarijantnoj razini povezani s etnocentrizmom. Najveći doprinos u objašnjenju pojavljivanja etnocentrizma imaju, pored osobina ličnosti, varijable društvene ideologije i religioznost, što je u skladu s pretpostavkom da istovremena prisutnost desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju ukazuju na generalizirane dispozicije neprihvatanja

¹⁵ Istovremena prisutnost opasnog svjetonazora i desne autoritarnosti.

¹⁶ Istovremena prisutnost kompetitivnog svjetonazora i orijentacije na socijalnu dominaciju.

¹⁷ Istovremena prisutnost opasnog svjetonazora i desne autoritarnosti.

¹⁸ Zanimljivo je da se religioznost pokazala u pozitivnoj korelaciji kako s etnocentrizmom tako i s hrvatskim nacionalno-manjinskim identitetom. Ipak, socijalno-psihološki sklop religioznosti međusobno se razlikuje kod etnocentrizma i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta.

članova vanjske grupe i onih koji su različiti po drugim obilježjima (Duckitt i Sibley, 2010). Ispitanici koji u većoj mjeri izražavaju etnocentrizam, češće su manipulativne i dvolične osobe u socijalnim interakcijama, cinične prema moralnosti, usmjerene na vlastiti interes i probitak, češće izražavaju vlastitu grandioznost, dominaciju, superiornost, taštinu i egocentričnost, u većoj mjeri izražavaju potrebu za socijalnom kohezijom, kolektivnom sigurnošću, za grupnom dominacijom i superiornošću i u većoj su mjeri religiozne osobe. Etnocentrizam dakle u svojoj socijalno-psihološkoj pozadini sadrži kompleksnu strukturu određenih socijalno i etički averzivnih crta ličnosti, konzervativne ideologije, orijentacije na socijalnu dominaciju i religioznosti. Zanimljivo je primijetiti kako se u konačnom modelu hijerarhijske regresijske analiza niti jedna od varijabli društvenog svjetonazora nisu pokazale značajnim prediktorima etnocentrizma, a što nije potpuno u skladu dualnim procesnim modelom koji pretpostavlja da ideološki stavovi proizlaze iz društvenih svjetonazora (Duckitt, 2001; Duckitt i Sibley, 2017; Perry, Sibley i Duckitt, 2013). Vidimo dakle kako se etnocentrizam u hrvatskoj nacionalnoj manjini u Vojvodini može tek djelomično objasniti unutar dvoprocenog kognitivno-motivacijskog teorijskog okvira predrasuda i ideologije.

Socijalna percepcija prijetnje unutar koje se svijet doživljava opasnim mjestom ili kompetitivnom džunglom ne doprinosi razvoju etnocentrizma kao društvene predrasude kako bi se to inače moglo pretpostaviti na temelju drugih istraživanja (Perry i Sibley, 2010; Perry, Sibley i Duckitt, 2013; Wright i Wright, 2024). U tom smislu možemo reći da je djelomično potvrđen prvi dio generalne hipoteze koju smo postavili unutar okvira kognitivno-motivacijske teorije predrasuda i ideologije. Na temelju dobivenih nalaza možemo samo zaključiti kako određene osobine ličnosti, ideološki stavovi i religioznost sudjeluju u generiranju etnocentrizma, što je u skladu i s drugim istraživanjima (Radkiewicz, 2016; Šram, 2008, 2010). Etnocentrizam u svojoj socijalno-psihološkoj pozadini ukazuje na socijalni karakter koji implicite ukazuje na prisutnost potisnute agresivnosti i frustriranosti¹⁹ te na prisutnost ideološkog sklopa koji implicira postojanje "obrambeno-napadačkog" stava²⁰ (Šram, 2001b).

Zanimljiv je izostanak psihopatije kao značajnog prediktora etnocentrizma, imajući na umu relativno visoku povezanost između makijavelizma i psihopatije u ovom i drugim istraživanjima (Muris i sur, 2017; Žemojtel-Piotrowska, 2020). Pokazalo se kako je religioznost ona varijabla koja djeluje

¹⁹ Istovremena prisutnost makijavelizma i narcizma.

²⁰ Istovremena prisutnost desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju.

kao supresor psihopatije unutar modela mračne trijade ličnosti. Naime, na bivarijantnoj razini religioznost se nalazi u negativnoj korelaciji s psihopatijom. Mogli bismo onda postaviti pitanje kako to da su se makijavelizam i narcizam pokazali značajnim prediktorima etnocentrizma, koji se također se na bivarijantnoj razini nalaze u negativnoj korelaciji s religioznošću. Odgovor bi na ovo pitanje mogao biti relativno jednostavan. Radi se o tome da antisocijalno ponašanje, osvetoljubivost, odsutnost empatije i grižnje savjesti i emocionalna hladnoća, dakle crte ličnosti koje definiraju dimenziju psihopatije, teško mogu biti u pozitivnoj korelaciji s određenom vrstom integrirane religioznosti²¹ (Alper, Bayrak i Yilmaz, 2021; Buffurd i Šram, 2021). Ovo međutim ne znači da religiozne osobe ne mogu biti manipulativne, egocentrične i dvolične osobe, a da pri tom ne izražavaju manifestne oblike antisocijalnog ponašanja karakterističnog za supkliničku psihopatiju. Drugim riječima, kod osoba koje u većoj mjeri izdržavaju etnocentrizam, prisutna je religioznost koju u određenoj mjeri može karakterizirati sklonost manipulacijama u socijalnim interakcijama i izražavanje egocentričnih sklonosti i dvoličnog interpersonalnog stila.

Rezultati 4. koraka hijerarhijskog regresijskog modela pokazali su da su značajni prediktori hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta makijavelizam u pozitivnom smjeru i psihopatija u negativnom smjeru iz područja mračne trijade ličnosti, opasni svjetonazor iz područja društvenih svjetonazora, desna autoritarnost iz područja ideoloških stavova i religioznost. Imajući na umu supstancijalnu pozitivnu povezanost između dimenzija mračne trijade ličnosti, utvrdili smo veoma zanimljivi nalaz u pogledu psihološke pozadine hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta. Na bivarijantnoj razini makijavelizam i psihopatija nalaze se u visokoj pozitivnoj korelaciji ($r=0.62$). Mogli bismo stoga postaviti pitanje kako je moguće da se u pozadini hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta nalazi istovremeno makijavelizam u pozitivnoj, a da se psihopatija nalazi u negativnoj korelaciji. Jednim dijelom ovaj se psihološki “fenomen” može razumjeti imajući na umu nalaz da se religioznost na bivarijantnoj razini nalazi u negativnoj korelaciji s psihopatijom ($r=-0.41$). Ali religioznost se također na bivarijantnoj razini nalazi u negativnoj korelaciji s makijavelizmom ($r=-0.39$), dakle s dimenzijom mračne trijade ličnosti koja se pokazala značajnim prediktor hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta u pozitivnom smjeru. To drugim riječima znači da ispitanici kod kojih je u većoj mjeri

²¹ Integrirana religioznost podrazumijeva strukturalnu povezanost religioznog vjerovanja, prakse, iskustva i ponašanja proizašlog kao posljedica religioznosti pojedinca (DeJung, Faulkner i Warland, 1976).

prisutan hrvatski nacionalno-manjinski identitet, ujedno imaju tendenciju da budu manipulativne i dvolične osobe u interpersonalnim odnosima i da su u većem stupnju usmjerene na vlastite interese i probitak. Unatoč prisutnosti manipulativnih i dvoličnih socijalnih interakcija, oni ne iskazuju anti-socijalno ponašanje, osvetoljubivost, odsutnost empatije, impulzivnost niti emocionalnu hladnoću. Ukratko rečeno, Hrvati u Vojvodini kod kojih je prisutan veći stupanj nacionalnog identiteta, odnosno koji se u većoj mjeri zalažu za hrvatsku prosvjetno-kulturnu autonomiju, političku nacionalnu ravnopravnost i povezanost s matičnom državom, ujedno će na manifestnoj razini izražavati veći stupanj socijaliziranosti u interpersonalnim interakcijama, ali će istovremeno unutar sebe doživljavati druge ljude potencijalno neprijateljski raspoloženima, odakle onda proizlazi prisutnost makijavelističkog sindroma kao oblika psihološkog ego-obrambenog mehanizma (Richardson i Boag, 2016). U mikrosocijalnom kontekstu u većoj je mjeri prisutna MIROLJUBIVOST, u intrapsihičkom kontekstu NEMIR, a u duhovnom kontekstu RELIGIOZNOST kod Hrvata u Vojvodini koji u većoj mjeri izražavaju hrvatski nacionalni identitet sadržan u zahtjevu za vrijednostima prosvjetno-kulturne autonomije i političke ravnopravnosti i participacije. Pored toga, oni percipiraju svijet u kojem žive opasnim mjestom, što je rezultat dispozicije socijalnom konformizmu i iskustva percepcije prijetnje i opasnosti u svijetu (Perry i Sibley, 2010), te pri tom istovremeno izražavaju potrebu za socijalnom kohezijom i kolektivnom sigurnošću (Matić Bojić, 2020). Socijalno-psihološka pozadina hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta dakle u skladu je s dualnim procesnim modelom s obzirom na broj varijabli koji podrazumijeva da se nalaze u određenom uzročno-posljedičnom nizu (Duckitt i Sibley, 2009). Naime, rezultati ovog istraživanja potvrdili su pretpostavku dvoprocesne kognitivno-motivacijske ideologije da će određene osobine ličnosti, društveni svjetonazor i ideološki stav biti značajni prediktori hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta, čime je u potpunosti potvrđen prvi dio naše generalne hipoteze. Na temelju ovog nalaza možemo implicite zaključivati o tome kako je hrvatski nacionalno-manjinski identitet, kako smo ga konceptualizirali i operacionalizirali u ovom istraživanju, u biti jedan ideološki obrazac koji u svojoj pozadini sadrži intrapsihički²² i socijalno-psihološki²³ obrambeni mehanizam.

²² Makijavelizam kao indikator napada i odsutnost psihopatije kao indikator POVLAČENJA u svojoj psihodinamici ukazuju na prisutnost EGO-OBRAMBENOG MEHANIZMA.

²³ Istovremena prisutnost percepcije svijeta kao opasnog mjesta u kojem se živi i snažne potrebe za socijalnom kohezijom i sigurnošću ukazuje na obrazac SOCIJALNOG OBARAMBENOG MEHANIZMA.

Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza pokazali su kako se u etnocentrizam i hrvatski nacionalno-manjinski identitet međusobno razlikuju u pogledu svoje socijalno-psihološke pozadine, čime je potvrđen drugi dio naše generalne hipoteze istraživanja. Etnocentrizam implicira postojanje socijalno averzivnih, odnosno agresivnih, crta ličnosti i jasnu pozicioniranost na desnoj ideološkoj dimenziji. Naime, podjedinici na desnom političkom spektru postižu istovremeno više rezultate na skali desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu orijentaciju (Mirisola, Sibley, Boca i Duckitt, 2007). U socijalno-psihološkoj pozadini hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta značajna je odsutnost antisocijalnog ponašanja i agresivnosti prema drugim ljudima, ali je kod njih istovremeno, u većoj mjeri, prisutno nepovjerenje u druge ljude i primarno su vođeni vlastitim interesima i ciljevima. Svijet u kojem žive, ne doživljavaju kompetitivnom džunglom u kojoj se mora boriti za vlastiti opstanak, nego ga doživljavaju opasnim mjestom u kojem je potrebno uspostaviti socijalnu koheziju i sigurnost.

Na temelju iznesenih sadržaja i razlika u socijalno-psihološkoj pozadini etnocentrizma i hrvatskog nacionalnog identiteta mogli bismo zaključiti kako je etnocentrizam određen obrazac PREDRASUDA, a da je hrvatski nacionalno-manjinski identitet, kako smo ga konceptualizirali u ovom istraživanju, obrazac određen političke IDEOLOGIJE. Unatoč socijalno-psihološkim razlikama koje postoje između ovih dvaju ispitivanih stavovskih konstrukta, među njima postoji i određena sličnost. Naime, makijavelizam, desna autoritarnost i religioznost jesu one varijable koje doprinose objašnjenju kako etnocentrizma tako i hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta, što rezultira njihovom pozitivnom supstancijalnom korelacijom. U svakom slučaju možemo zaključiti kako se etnocentrizam i hrvatski nacionalno-manjinski identitet mogu djelomično ili u potpunosti objasniti unutar dvoprocesne kognitivno-motivacijske teorije predrasuda i ideologije (Duckitt, 2001). Unatoč tome što dualni procesni model u većoj mjeri odgovara objašnjenju hrvatskog nacionalno-manjinskog identiteta, ipak je utjecaj prediktorskih varijabli znatno slabiji jer se ovim modelom može objasniti 21 % variance, dok se modelom prediktorskih varijabli na kriterijskoj varijabli etnocentrizma može objasniti čak 40 % varijance. Vidimo dakle kako bi se u interpretaciji dvoprocesne kognitivno-motivacijske teorije trebalo imati u vidu ne samo strukturu nego i intenzitet dobivenih relacija prediktorskih varijabli na kriterijskim varijablama. Možemo također zaključiti da se dimenzije mračne trijade ličnosti i katolička religioznost kao društveni svjetonazor mogu opravdano inkorporirati unutar teorijskog obrasca dual-

nog procesnog modela. Posebno želimo naglasiti kako se mračna trijada ličnosti nalazi u značajnoj pozitivnoj korelaciji s kompetitivnim svjetonazorom i orijentacijom na socijalnu dominaciju, što ukazuje na to da se mračna trijada ličnosti može inkorporirati u dvoprocesni model kognitivno-motivacijske teorije društvenih predrasuda i ideologije. Što se tiče inkorporiranja religioznosti u dualni procesni model, ona bi trebala biti nešto modificirana kada bi se istraživanje provodilo na konfesionalno drugačijem nacionalno-manjinskom uzorku. Ovdje možemo navesti i neka ograničenja ovog istraživanja. Prvo, uzorak je relativno malen s obzirom na kompleksnost problematike istraživanja. Drugo, upravo iz ovog razloga nije bilo prikladno primijeniti strukturalno modeliranje kako bismo utvrdili uzročno-posljedični slijed promatranih varijabli. Predlažemo da se u budućnosti ovo istraživanje replicira na znatno većem srpskom nacionalno-manjinskom uzorku u Hrvatskoj kako bismo utvrdili razlike ili sličnosti u funkcioniranju dualnog procesnog modela postavljenog u ovom istraživanju.

LITERATURA

- Alper, S., Bayrak, F. i Yilmaz, O. (2021). Inferring political and religious attitudes from composite faces perceived to be related to the dark triad personality traits. *Personality and Individual Differences*, 182: Article 111070. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111070>.
- Bara, M. (2015). Transnacionalni etnički aktivizam: slučaj Hrvata u Srbiji. U: Lj. Dobrovšak i I. Žebec Šilj (ur.), *Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Hrvati kao manjina – europski izazovi*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 313-326.
- Bizumic, B. (2019). *Ethnocentrism: Integrated perspectives*. Abingdon, UK: Routledge.
- Bizumic, B. i Duckitt, J. (2012). What is and is not ethnocentrism? A Conceptual analysis and political implications. *Political Psychology*, 33 (6): 887-909. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2012.00907.x>.
- Bizumic, B. i Duckitt, J. (2018). Investigating right wing authoritarianism with a very short authoritarianism scale. *Journal of Social and Political Psychology*, 6 (1): 129-150. <https://doi.org/10.5964/jpspp.v6i1.835>.
- Bizumic, B., Monaghan, C. i Priest, D. (2021). The return of ethnocentrism. *Advances in Political Psychology*, Vol. 42, Suppl. 1: 29-73. <https://doi.org/10.1111/pops.12710>.
- Bufford, R. K. i Šram, Z. (2021). Values and personality traits as predictors of Catholic religiosity: Relations among the Croatian ethnic minority in Vojvodina (Serbia), 76 (1): 69-82. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 76 (1): 69-82. <https://doi.org/10.31337/oz.76.1.5>.
- Cuevas, J. A. i Dawson, B. L. (2021). An integrated review of recent research on the relationships between religious belief, political ideology, authoritarianism, and prejudice. *Psychological Reports*, 124 (3): 977-1014. <https://doi.org/10.1177/0033294120925392>.

- Cuevas, J. A., Dawson, B. L. i Grant, A. C. (2022). An analysis of the relationships between religious orientation, authoritarianism, cross-cultural interactions, and political views. *Analysis of Social Issues and Public Policy*, 22 (1): 408-426. <https://doi.org/10.1111/asap.12303>.
- David, O. i Bar-Tal, D. (2009). A sociopsychological conception of collective identity: The case of national identity as an example. *Personality and Social Psychology Review*, 13 (4): 354-379. <https://doi.org/10.1177/1088868309344412>.
- De Clercq, B., Hofmans, J., Vergauwe, J., De Fruyt, F. i Sharp, C. (2017). Developmental pathways of childhood dark traits. *Journal of Abnormal Psychology*, 126 (7): 843–858. <https://doi.org/10.1037/abn0000303>.
- Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. U: MP Zanna (ur.), *Advances in Experimental Social Psychology*, 33: 41-113, New York: Academic Press.
- Duckitt, J., Bizumić, B., Krauss, S. W., i Heled, E. (2010). A tripartite approach to right-wing authoritarianism: The authoritarianism-conservatism-traditionalism model. *Political Psychology*, 31 (5): 685-715. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2010.00781.x>.
- Duckitt, J. i Sibley, C. G. (2007). Right wing authoritarianism, social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice. *European Journal of Personality*, 21 (2): 113-130. <https://doi.org/10.1002/per.614>.
- Duckett, J. i Sibley, C. G. (2009). A dual-process motivational model of ideology, politics, and prejudice. *Psychological Inquiry*, 20 (2-3): 98-109. <https://doi.org/10.1080/10478400903028540>.
- Duckitt, J. i Sibley, C. G. (2010). Right-wing authoritarianism and Social dominance orientation differentially moderate intergroup effects on prejudice. *European Journal of Personality*, 24 (7): 583-601. <https://doi.org/10.1002/per.772>.
- Duckitt, J. i Sibley, C. G. (2017). The dual process motivational model of ideology and prejudice. U: J. T. Jost, A. C. Kay i H. Thorisdottir (ur.), *Social and psychological basis of ideology and system justification*, 292-313, Oxford University Press.
- Ferencz, T., Láng, A., Kocsor, F., Kozma, L., Babós, A. i Gyuris, P. (2023). Sibling relationship quality and parental rearing style influence the development of dark triad traits. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues*, 42 (28): 24764-24781. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03506-z>.
- Goplen, J. i Plant, E. A. (2015). A religious worldview: Protecting one's meaning system through religious prejudice. *Personality and Social Bulletin*, 41 (11): 1474-1487. <https://doi.org/10.1177/0146167215599761>.
- Duckitt, J., Wagner, C., du Plessis, I. i Birum, I. (2002). The psychological basis of ideology and prejudice: Testing a dual process model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83 (1): 75-93. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.1.75>.
- Ho, A. K., Sidanius, J., Kteily, N., Sheehy-Skeffington, J., Pratto, F., Henkel, K. E., Foels, R. i Stewart, A.L. (2015). The nature of social dominance orientation: Theorizing and measuring preferences for intergroup using the new SDO7 scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109 (6): 1003-1028. <https://doi.org/10.1037/pspi0000033>.
- Jonason, P. K., Lyons, M. i Bethell, E. (2014). The making of Darth Vader: Parent-child care and the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 67: (September) 30–34. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.10.006>.

- Jones, D. N. i Neria, A. L. (2015). The Dark Triad and dispositional aggression. *Personality and Individual Differences*, 86: 360–364. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.06.021>.
- Jones, D. N. i Paulhus, D. L. (2009). Machiavellianism. U: Leary MR i Hoyle RH (ur.), *Handbook of individual differences in social behavior*. New York: Guildford, 93-108.
- Jones, D. N. i Paulhus, D. L. (2014). Introducing the short Dark Triad (SD3): A brief measure of dark personality traits. *Assessment*, 21 (1): 28-41. <https://doi.org/10.1177/1073191113514105>.
- Kam, Chester, C. S. (2023). Why do regular and reverse itmes load on separate factors? Response difficulty vs. item extremity. *Educational and Psychological Measurement*, 83 (6): 1085-112. <https://doi.org/10.1177/00131644221143972>.
- Korunić, P. (2005). Nacija i nacionalni identitet. *Revija za sociologiju*, 36 (1-2): 87-105.
- Matić Bojić, J. (2020). Odnos ličnosti i predrasuda. Teorijska osnova i pregled empirijskih nalaza. *Psihologijske teme*, 29 (3): 707-728. <https://doi.org/10.31820/pt.29.3.11>.
- Mirisola, A., Sibley, C. G., Boca, S. i Duckitt, J. (2007). On the ideological consistency between right-wing authoritarianism and social dominance orientation. *Personality and Individual Differences*, 43 (7): 1851-1862. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.06.006>
- Moshagen, M., Hilbig, B. E. i Zettler, I. (2018). The dark core of personality. *Psychological Review*, 125 (5): 656–688. <https://doi.org/10.1037/rev0000111>.
- Muris, P., Merckelbach, H., Otgaar, H. i Meijer, E. (2017). The malevolent side of human nature: A meta-analysis and critical review of the literature on the Dark Triad (narcissism, Machiavellianis, and psychopathy). *Perspectives on Psychological Science*, 12 (2): 183-204. <https://doi.org/10.1177/1745691616666070>.
- Neumann, C. S., Jones, D. N. i Paulhus, D. L. (2021). Examining the Short Dark Tetrad (SD4) across models, correlates, and gender. *Assessment*, 29 (4): 651-667. <https://doi.org/10.1177/1073191120986624>.
- Nikodem, K. (2019), "Važno je imati moćnog vođu!" Analiza autoritarnosti u hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine. *Društvena istraživanja*, 28 (3): 391-410. <https://doi.org/10.5559/di.28.3.02>.
- Nikodem, K. i Zrinščak, S. (2019). Etno-religioznost: religioznost, nacionalni identitet i političke orijentacije u hrvatskom društvu. U: J. Šimunović i S. Migles (ur.), *Uzvojerovah, zato besjedim (2 kor 4,13)*, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet, 431-448.
- Paulhus, D. L. i Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism and psychopathy. *Journal of Personality*, 36 (6): 556-563. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(02\)00505-6](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6).
- Phinney, J. S. i Ong, A. D. (2007). Conceptualization and measurement of ethnic identity: Current status and future directions. *Journal of Counseling Psychology*, 54 (3): 271-281. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.54.3.271>.
- Perry, R. i Sibley, C. G. (2010). Dangerous and competitive schemas: A new frequency estimation index of the Dual Process Model's social worldviews component. *Personality and Individual Differences*, 49 (8): 983-988. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.08.009>.
- Perry, R., Sibley, C. G. i Duckitt, J. (2013). Dangerous and competitive worldviews: A meta-analysis of their associations with Social Dominance Orientation and Right-Wing Authoritarianism. *Journal of Research in Personality*, 47 (1): 116-127. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2012.10.004>.

- Popis 2022 (2023). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2022. godine. Nacionalna pripadnost*. Republika Srbija. Republički zavod za statistiku: Beograd. <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-latn/popisni-podaci-eksel-tabele/> (21. 5. 2025.).
- Radkiewicz, P. (2016). Does authoritarianism imply ethnocentric national attitudes: A revised look at the “authoritarian triad” and right-wing ideology. *European Journal of Social Psychology*, 46 (2): 224–236. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2147>.
- Richardson, E. N., & Boag, S. (2016). Offensive defenses: The mind beneath the mask of the dark triad traits. *Personality and Individual Differences*, 92: 148–152. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.12.039>.
- Roy, S., Neumann, C. S., Jones, D. N., Gari, A. i Šram, Z. (2021). Psychopathic propensities contribute to social dominance orientation and right-wing authoritarianism in predicting prejudicial attitudes in a large European sample. *Personality and Individual Differences*, 168, Article 110355. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110355>.
- Russell, D. (2002). In search of underlying dimensions: The use (and abuse) of factor analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28 (12): 1629–1646. <https://doi.org/10.1177/014616702237645>.
- Schriesheim, C. A., Eisenbach, R. J. i Hill, K. D. (1991). The effect of negation and polar opposite item reversals on questionnaire reliability and validity: An experimental investigation. *Educational and Psychological Measurement*, 51 (1): 67–78. <https://doi.org/10.1177/0013164491511005>.
- Shaffer, B. i Duckitt, J. (2013). The dimensional structure of people’s fears, threats, and concerns and their relationship with right-wing authoritarianism and social dominance orientation. *International Journal of Psychology*, 48 (1): 6–17. <http://dx.doi.org/10.1080/00207594.2012.696651>.
- Sibley, C. G. i Duckitt, J. (2009). Big Five personality, social worldviews, and ideological attitudes: Further tests of a dual process cognitive-motivational model. *The Journal of Social Psychology*, 149 (5): 545–561. <https://doi.org/10.1080/00224540903232308>.
- Spiegler, O., Christ, O. i Verkuten, M. (2022). National identity exploration attenuates the identification-prejudice link. *Group Processes & Intergroup Relations*, 25 (4): 902–923. <https://doi.org/10.1177/1368430221990093>.
- Šram, Z. (2001a). Religioznost i društvena svijest: analiza odnosa na uzorku građana Subotice. *Crkva u svijetu*, 36 (4): 389–419.
- Šram, Z. (2001b). Dimenzije agresivnosti kao psihološka pozadina političkih orijentacija i etnocentrizma: komparacija različitih sociodemografskih skupina u Vojvodini. *Migracijske i etničke teme*, 17 (4), 353–375.
- Šram, Z. (2002). Dimenzije etnocentrizma i nacionalna pripadnost. *Društvena istraživanja*, 11 (1): 1–22.
- Šram, Z. (2008). Etnocentrizam, autoritarne tendencije i religioznost: relacije na uzorku zagrebačkih studenata. *Migracijske i etničke teme*, 24 (1–2): 49–66.
- Šram, Z. (2009). Socijalna alijenacija bunjevačkih Hrvata u Vojvodini. *Sociologija i prostor*, 47 (1 (183)), 3–25.
- Šram, Z. (2010). Etnocentrizam, percepcija prijetnje i hrvatski nacionalni identitet. *Migracijske i etničke teme*, 26 (2): 113–142.
- Šram, Z. (2015). Nacionalna svijest i ideološki sindrom “protektivnog socializma” bunjevačkih Hrvata u Vojvodini. U: Ljiljana Dobrovšak i Ivana Žebec Šilj (ur.), *Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Hrvati kao manjina - europski izazovi*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 327–346.

- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories*. Cambridge, England: Cambridge.
- Taves, A. (2020). From religious studies to worldview studies. *Religion*, 50 (1): 137-147. <https://doi.org/10.1080/0048721X.2019.1681124>.
- Zhang, X., Noor, R. i Savalei, V. (2016). Examining the effect of reversed worded items on the factor structure of the Need for Cognitive Scale. *PLOS ONE*, 11 (6): 1-15. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0157795.t003>.
- Žemojtel-Piotrowska, M., Sawicki, A. i Jonason, P. K. (2020). Dark personality traits, political values, and prejudice: Testing a dual process model of prejudice towards refugees. *Personality and Individual Differences*, 166, Article 110168. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110168>.

The social-psychological underpinning of ethnocentrism and Croatian national-minority identity

Zlatko Šram
Mario Bara
Natasha
Kathleen Ružić

ABSTRACT

This study investigates the social-psychological underpinnings of two related yet distinct constructs: ethnocentrism and Croatian national-minority identity. The research was motivated by the need to clarify how personality traits, ideological orientations, and social worldviews intersect to shape these constructs among Croats living in Vojvodina, Serbia. The analysis is framed within the dual-process cognitive-motivational theory of prejudice and ideology, a theoretical model that has been particularly influential in explaining attitudes toward out-groups, the emergence of prejudice, and the maintenance of political-ideological orientations.

The central premise of this investigation is that the Croatian community in Vojvodina represents a minority whose identity has been historically molded by political pressures, assimilation processes, and cultural preservation efforts. Ethnocentrism, understood as loyalty to and preference for one's own group, and Croatian national-minority identity, which emphasizes political and cultural rights as well as symbolic ties to the homeland, are both salient to this community. Although positively correlated, these constructs are not synonymous. Understanding their convergence and divergence requires an in-depth examination of dispositional traits and ideological frameworks. The dual-process model posits that individual differences in prejudice and ideology are best explained by the interplay of personality traits, social worldviews, and ideological attitudes. While this model has traditionally relied on the Big Five personality dimensions, the present study innovatively integrates the Dark Triad - Machiavellianism, narcissism, and psychopathy given their relevance to socially aversive behavior. Religiosity was additionally introduced as a

predictor variable, reflecting its long-standing significance as a cultural marker and socializing force within the Croatian minority community, where Roman Catholicism has historically served as a central identity anchor. The declared Croats in Vojvodina are predominantly Roman Catholic (90% – Census, 2022), and this affiliation has historically represented a central component of their collective identity, which continues to be significant in the present. This aligns with our research sample, in which 97% of the respondents reported belonging to the Roman Catholic Church. In the context of a challenging political climate (they obtained official recognition of their status as a national-minority community in 2002), the absence of systematic organizational opportunities, and the lack of national-minority associations, the Roman Catholic Church has functioned as the primary institution for religious, cultural, and national-minority activities.

The empirical analysis was based on a convenience sample of 189 adult respondents of Croatian nationality from different settlements across Vojvodina. Participants completed validated instruments measuring the Dark Triad traits, social worldviews (dangerous worldview and competitive-jungle worldview), ideological attitudes (right-wing authoritarianism and social dominance orientation), religiosity, ethnocentrism, and Croatian national-minority identity. Hierarchical regression analysis was employed to evaluate the predictive contributions of these variables. The models accounted for 40% of the variance in ethnocentrism and 21% of the variance in minority identity, indicating robust but distinct explanatory mechanisms. Ethnocentrism was predicted by Machiavellianism and narcissism, alongside right-wing authoritarianism, social dominance orientation, and religiosity. This constellation of predictors suggests that individuals characterized by manipulateness, self-centeredness, authoritarianism, and hierarchical social beliefs are more inclined toward ethnocentric attitudes. Religiosity, while often associated with moral guidance, here appears to reinforce in-group boundaries and intensify loyalty to one's ethnic group. Collectively, these factors reflect a psychological profile marked by defensive aggression, a preference for conformity, and the use of group identity as a vehicle for securing both belonging and perceived superiority. Croatian national-minority identity displayed a partially different profile. Machiavellianism again emerged as a positive predictor, whereas psychopathy exerted a negative effect, indicating that strategic but not antisocial traits are conducive to minority identity formation. In addition, dangerous worldview, right-wing authoritarianism, and religiosity were all significant predictors. These results suggest that Croatian minority identity is less associated with aggression or dominance and more aligned with defensive orientations rooted in perceived threats, a drive for cohesion, and reliance on cultural and religious traditions as integrative elements. The absence of psychopathy emphasizes that this identity is not driven by impulsivity or antisocial behavior, but rather by organized, goal-directed strategies of cultural preservation. The presence of Machiavellianism as a predictor of both constructs points to a nuanced dynamic. Although manipulative interpersonal styles are generally regarded as socially aversive, in minority contexts, they may serve adaptive purposes by enabling individuals to navigate interethnic complexities, advocate for collective interests, and safeguard cultural continuity. Conversely, the negative association between psychopathy and minority identity indicates that destructive, antisocial tendencies erode rather than strengthen collective identity. Despite their differences, ethnocentrism and minority identity were found to be substantially correlated, a relationship largely explained by their shared predictors, Machiavellianism, right-wing authoritarianism, and religiosity. This overlap highlights common disposi-

tional and ideological foundations, even though the broader psychological architecture of each construct diverges. Ethnocentrism is more closely tied to prejudice and exclusionary attitudes, while Croatian minority identity is more firmly rooted in ideological defense, social cohesion, and cultural perseverance. From a theoretical standpoint, the findings partly affirm the assumptions of the dual-process model. Ethnocentrism conforms to the model's predictions, being strongly linked to aversive traits and authoritarian orientations. Minority identity, however, does not align as neatly, as it is less associated with competitive worldviews or overtly aggressive tendencies and more with defensive worldviews and religiosity. This suggests that the dual-process model remains valuable but requires adaptation to capture the nuances of minority identity in contexts where religion and cultural survival are central.

Methodologically, the study demonstrates the flexibility of the dual-process model by successfully incorporating the Dark Triad. This integration broadens the explanatory scope of the model, illustrating that socially disruptive traits play a crucial role in shaping both prejudice and identity. The inclusion of religiosity further underscores its importance as both a cultural anchor and a psychological orientation influencing intergroup attitudes. The implications of the study extend beyond theory. Distinguishing between ethnocentrism and minority identity is vital for both academic and policy discussions. While positively correlated, these constructs embody different psychological logics: ethnocentrism is rooted in exclusionary hostility, whereas minority identity reflects adaptive strategies for cohesion and defense. Policies that strengthen minority identity through cultural autonomy, education, and constructive religiosity - need not reinforce ethnocentric tendencies. Instead, carefully designed interventions can promote identity while mitigating such prejudice.

The findings also shed light on the role of personality traits in intergroup relations. The positive contribution of Machiavellianism to both constructs suggests that certain manipulative traits may have functional value in minority contexts. At the same time, the negative impact of psychopathy highlights the need to distinguish between strategic behaviors that facilitate group advocacy and antisocial tendencies that undermine cohesion. This differentiation has important implications for understanding leadership and activism within minority communities. Religiosity emerges as a particularly complex factor. It serves simultaneously as a unifying force within the minority community and as a marker of group boundaries vis-à-vis the majority. For the Croatian community in Vojvodina, Catholicism has long provided cultural continuity amid the political instability and demographic decline. The dual role of religiosity, as both integrative and divisive, must therefore be carefully considered in analyses of minority identity and intergroup relations. The study is not without limitations. The reliance on a convenience sample restricts the generalizability of the results, and the cross-sectional design limits causal inference. Additionally, the exclusive focus on one minority group necessitates caution when extrapolating to other contexts. Future research should adopt longitudinal designs, conduct cross-group comparisons, and consider the influence of alternative religious and cultural traditions to test the generalizability of these findings. In sum, this research enhances our understanding of ethnocentrism and Croatian national-minority identity by embedding them within the dual-process cognitive-motivational framework and extending the model to include the Dark Triad and religiosity. The results reveal both overlap and divergence: while the two constructs

share certain dispositional and ideological predictors, their psychological foundations differ in important ways. Ethnocentrism reflects hostility, authoritarianism, and hierarchical dominance, whereas minority identity embodies defensiveness, cohesion, and cultural perseverance. These findings contribute to theoretical refinement and offer practical insights into fostering intergroup tolerance and supporting minority communities in multicultural societies.

KEYWORDS: ethnocentrism, national-minority identity, dual-process model, the Dark Triad, Croats in Vojvodina